

بازتاب مدیریت اقتصادی اسلام در فرهنگ و تربیت اسلامی

هاشم اندیشه

کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مشهد

Hashem.andisheh@gmail.com

چکیده

در عصر کنونی، که عصر نبرد فرهنگ‌هاست، هر مکتبی که بتواند با بهره‌گیری از شیوه‌های مؤثر تبلیغ، به نشر ایده‌های خود پردازد، در این عرصه پیش‌تاز خواهد بود و بر اندیشه جهانیان اثر خواهد گذاشت. فرهنگ و سیره معصومین (علیهم السلام) نوعی تبلیغ درمقابل تهاجم فرهنگی و سیاسی و مذهبی و اقتصادی و غیره... دشمنان می‌باشد و برای شکستن این تهاجمات باید به این فرهنگ ناب و تاریخ‌ساز چشم دوخت. در این مختصر، ما به انعکاس سیره اقتصادی اسلام و پیامبر اکرم (ص) و معصومین (علیهم السلام) می‌پردازیم. کلیدواژه‌ها: اسلام، پیامبر اکرم (ص)، معصومین (علیهم السلام)، سیره اقتصادی، رشوه، قناعت، عدالت.

مقدمه

ارائه کامل ترین و سالم ترین روش های اطمینان بخش تربیتی و فرهنگی و اقتصادی، انسان را به سعادت حقیقی و زندگی جاودانه و رضای پروردگار متعال نزدیک می کند. این شیوه ها را می توان از زندگی و رفتار و گفتار اسوه های حقیقی دین اسلام و پیشوایان راستین یعنی پیامبر اکرم (ص) و معصومین (علیهم السلام) به دست آورد. عمل به سیره پیامبر اکرم (ص) و معصومین (علیهم السلام) برای همه شیعیان و محبین آن حضرات یک فرض الهی است، لیکن آنچه بیش از همه در این میان مطرح است و می تواند زیربنای تحولی معنوی در جامعه گردد، پرداختن به سیره آن حضرات به خصوص در امر اقتصاد و تربیت و فرهنگ است.

۱- تقوا، جایگزین ثروت

اسلام که «نظام توحیدی» را به ارمغان آورد، با تعالیم خود «نظام ارزشی» خاص و جدیدی آورد و با این نظام ارزشی، ارزش های زمان جاهلیت را دگرگون ساخت و در واقع یک «انقلاب اسلام که «نظام توحیدی» را به ارمغان آورد، با تعالیم خود «نظام ارزشی» خاص و جدیدی آورد و با این نظام ارزشی، ارزش های زمان جاهلیت را دگرگون ساخت و در واقع یک «انقلاب فرهنگی» را بنیان نهاد؛ مثلاً پیش از ظهور اسلام، مال، ثروت، نژاد و نسب، فرزند، رنگ پوست، ریاست قبیله و مرد بودن ارزش بود و زن بودن ضد ارزش.

مطالعه و بررسی قرآن مجید و تاریخ اسلام نشان می دهد که مشرکان مکه به بهانه های مختلف، به مخالفت با دعوت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله برخاستند.

۲- آیه ولایت، نماد اقتصاد علوی

روز ۲۴ ذی الحجه؛ روزی که امیرمؤمنان علی علیه السلام با ایثار انگشت خورش در حال نماز به یک نیازمند، گوی سبقت را از مسلمانان حاضر در مسجد ربود و شایسته تجلیل و تقدیر حضرت حق قرار گرفت و به دریافت مدال آیه ولایت از سوی پیک وحی مفتخر گردید.

عبدالله بن عباس ماجرا را این گونه روایت کرده است:

روزی در کنار چاه زمزم نشسته بودم و برای مردم از پیامبر صلی الله علیه و آله حدیث نقل می کردم. در آن حال، ابوذر غفاری به نزد ما آمد و با صدای رسایی گفت: ای مردم! من از پیامبر صلی الله علیه و آله شنیدم که فرمود: «عَلِيٌّ قَائِدُ الْبُرَّةِ وَقَاتِلُ الْكُفْرَةِ مَنصُورٌ مَن نَصَرَهُ مَحْذُولٌ مَن خَذَلَهُ؛ علی علیه السلام رهبر نیکوکاران است و کشنده کافران. هر کس او را یاری کند، یاری خواهد شد و هر کس به او اهانت کند، خوار خواهد گشت.»

آن گاه ابوذر سخنانش را چنین ادامه داد: ای مردم! روزی از روزها با رسول خدا صلی الله علیه و آله در مسجد نماز ظهر را خواندم. بعد از نماز، نیازمندی بلند شد و از مردم یاری خواست، کسی به او چیزی نداد. او دستانش را به سوی آسمان بلند کرد و عرضه داشت: خدا یا! تو خود گواه باش در مسجد رسول الله صلی الله علیه و آله از مسلمانان یاری خواستم، اما کسی به من پاسخ مثبت نداد. در این موقع، علی علیه السلام در گوشه ای از مسجد در حال رکوع نماز بود که با انگشت کوچک دست خود که انگشتی در آن بود به سائل اشاره کرد و سائل نزدیک آمد و انگشت را از دست آن حضرت بیرون آورد. رسول خدا صلی الله علیه و آله که در حال نماز شاهد این ماجرا بود، وقتی نمازش را تمام کرد، رو به سوی آسمان نمود و عرضه داشت: خداوند! برادرم موسی از تو درخواست نمود که: پروردگارا! به من سعه صدر عنایت کن و کارهایم را سهل و آسان نما و گره از زبانم بگشا و سخنانم را روان و راحت گردان! و همچنین موسی علیه

السلام تقاضا کرد که: خدایا! برادرم هارون را وزیر و یاور من قرار بده! و به وسیله برادرم مرا نیرومند گردان و او را در کارهایم شریک فرما!

آن گاه پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: خداوندا! من نیز محمد پیامبر و برگزیده تو هستم. خدایا! از تو درخواست می کنم که سینه ام را گشاده گردانی و کارهایم را آسان کنی و از میان خانواده ام، علی را به عنوان وزیر و پشتیبان من قرار دهی!

ابوذر در ادامه گفت: هنوز دعای پیامبر صلی الله علیه و آله تمام نشده بود که حضرت جبرئیل نازل شد و گفت: یا محمد! بخوان! پیامبر صلی الله علیه و آله پرسید: چه بخوانم؟ گفت بخوان: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ»؛ (مائده/۵۵) «همانا رهبر و سرپرست شما خداست و رسول او و کسانی که ایمان آورده اند؛ آنان که نماز اقامه می کنند و در حال رکوع زکات می پردازند.» (مجمع البیان، ج ۳، ص ۲۱۰) این روایت را گذشته از منابع شیعه بسیاری از اهل تسنن نیز نقل کرده اند و آیه شریفه را درباره امیرمؤمنان علی علیه السلام می دانند. علامه فرزانه مرحوم سید عبدالحسین شرف الدین در کتاب ارزشمند المراجعات می نویسد: صاحب کنزالعمال نزول این آیه در مورد خاتم بخشی علی علیه السلام را به اتفاق مفسران نسبت می دهد و بر این باور است که در این زمینه کسی به غیر از علی علیه السلام مورد نزول این آیه نیست. علامه سید شرف الدین ادامه می دهد که این اجماع تفسیری را به غیر از صاحب کنزالعمال، عده ای دیگر از دانشمندان اهل سنت نقل کرده اند که از جمله آنها امام قوشجی در بحث امامت شرح تجرید است.

سید شرف الدین در توضیح سخن می گوید: اگر این حقیقت (نزول آیه ولایت در شأن علی علیه السلام) یک مسئله بدیهی و روشن نبود، ما به نقل تمام اقوال و آراء در این زمینه اقدام می کردیم؛ اما به لطف الهی در این سخن شک و تردیدی نیست و خوشبختانه تمام دانشمندان مسلمان به آن اعتراف دارند. (المراجعات، ص ۲۳۱)

۳- نظم و برنامه ریزی در اموراتصادی

اولیای بزرگ اسلام، رعایت نظم و برنامه ریزی در کارها را از جمله مهمترین مسائل در زندگی انسان شمرده، آن را مورد تاکید قرار داده اند.

علی علیه السلام در ضمن وصیت خود، خطاب به امام حسن و امام حسین علیهما السلام می فرماید: «اوصیکما وجميع ولدی واهلی و من بلغه کتابی بتقوی الله و نظم امرکم؛ (نهج البلاغه، نامه ۴۷) شما و همه فرزندانم و هر کس که نامه ام به او می رسد را به ترس از خدا و نظم در کارهایتان سفارش می کنم.»

برای هر انسانی شایسته است در همه کارهای زندگی، به خصوص امور اقتصادی برنامه منظمی داشته باشد تا بتواند از عمر خویش بهترین بهره را ببرد. یکی از نشانه های نظم این است که انسان اوقات شبانه روز را بر نیازمندیهای خویش تقسیم کند و زیر بنای زندگی را که نظم است، محکمتر سازد و از بی نظمی که ضایع کننده عمر و بر باد دهنده استعدادهاست، دوری کند. امام علی علیه السلام در این باره می فرماید: «للمؤمن ثلاث ساعات، فساعة یناجی فیها ربه و ساعة یرم معاشه و ساعة یخلى بین نفسه و بین لذتها فیما یحل ویجمل. ولیس للعاقل ان یکون شاخصا الا فی ثلاث، مرمة لمعاش او خطوة فی معاد او لذة فی غیر محرم؛ (همان، حکمت ۳۹۰) برای مؤمن [در شبانه روز] سه ساعت [و زمان] وجود دارد، زمانی که در آن با پروردگار خویش مناجات می کند و زمانی که هزینه زندگی را تأمین می کند و زمانی برای واداشتن نفس به لذتهایی که حلال و مایه زیبایی آن است. خردمند را نشاید جز آن که در پی سه چیز

شاخص باشد، تامین زندگی یا گام نهادن در راه آخرت یا [به دست آوردن] لذتهای حلال. «
نظم و برنامه، سامان دهنده زندگی و وسیله ای برتر برای رسیدن به اهداف بزرگ است. با برنامه ریزی صحیح در
زندگی می توان ساعات عمر را پربار و از اتلاف عمر و خسران اقتصادی جلوگیری کرد
۴- برابری حقوق و امتیاز

امیرالمؤمنین علی علیه السلام به صراحت می فرماید: «لی مالکم و علی ما علیکم (موسوعه امام علی بن ابیطالب علیهما
السلام، ج ۴، ص ۱۰۵)؛ برای من است آنچه که برای شماست و بر من است آنچه که بر شماست. «
این حدیث، برابری همگان در برخورداری از امکانات جامعه و لزوم پاسخ گویی ایشان در برابر وظایف را روشن ساخته
است. البته، از سایر فرموده های مولا استفاده می شود که حاکم جامعه اسلامی هرچند در حقوق با دیگران برابر است
و زیاده از دیگران حقی بر خود قائل نیست، از نظر تکلیف، خود را بیش از دیگران برای خدمت به جامعه و اعلا کلمه
حق و اقامه عدل مسئول و مکلف می داند. به همین دلیل است که از استانداران می خواهد که زندگی خود را با
ضعفای جامعه بسنجند، نه با مرفهان و برخورداران.

۵- اهمیت بیت المال

در فرهنگ اسلام بیت المال و اموال عمومی در دست حاکمان نوعی امانت محسوب می شود و زمامداران در حکومت
اسلامی موظفند در حمل و نقل و حفظ و نگهداری و تقسیم و تخصیص بیت المال، کمال کوشش را انجام دهند و در
محافظت از این امانت سنگین، امانتدار خوبی باشند. روش پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در تقسیم بیت المال چنین
بود که در نخستین فرصت آنرا به دست اهلس می رساند و از نگهداری و طول دادن در تقسیم آن شدیداً خودداری می
کرد.

امیر مؤمنان علی علیه السلام در این مورد فرمود: «والله ما هو بکدی ولا تراثی من الوالد ولكنها امانة اودعتها فانا
اؤدیها الی اهلها؛ (مستدرک الوسائل، ج ۱۶، ص ۱۲) به خدا سوگند! این مال (اموال حکومتی) حاصل دست رنج من و
یا میراث پدرم نمی باشد، بلکه این امانت است و به من سپرده شده و من آنرا به اهلس می رسانم. «
مطمئناً علی علیه السلام این شیوه امانتداری در بیت المال را از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آموخته بود. حضرت
رسول صلی الله علیه و آله همچنانکه در مدت عمر خود بعنوان امانتدار مردم معروف بود، چه قبل از بعثت و چه بعد از
آن، در آخرین لحظات حیات خویش بر این خصلت نیکو و پسندیده اصرار ورزیده و به مسلمانان رسم امانتداری و به
زمامداران آیین حکمرانی و عدالت گستری را می آموخت.

نتایج

- ۱- عمل به سیره پیامبر اکرم (ص) و معصومین (علیهم السلام) برای همه شیعیان و محبین آن حضرات یک
فرض الهی است، لیکن آنچه بیش از همه در این میان مطرح است و می تواند زیربنای تحولی معنوی در جامعه گردد،
پرداختن به سیره آن حضرات به خصوص در امر اقتصاد و تربیت و فرهنگ است.
- ۲- درسیره پیامبر اکرم (ص) و معصومین (علیهم السلام) و اسلام رشوه مورد مذمت قرار گرفته است و رسیدگی به
امور کارگزاران و عدالت و برابری در همه امور به خصوص امور اقتصادی و بیت المال و تحت نظر داشتن کارگزاران توصیه
شده است.

۳- در اسلام، تقوا، جایگزین مال و ثروت شد و آیه ولایت، والاترین نماد اقتصاد علوی می باشد.

منابع

قرآن کریم.

- ۱- ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی، مناقب آل ابی طالب، مطبعة علمیه، قم، بی تا.
- ۲- بلاذری، احمد بن یحیی، انساب الاشراف، دار الفکر، بیروت، بی تا.
- ۳- حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، کتابخانه اسلامی، تهران، ۱۳۶۷ ش.
- ۴- دیلمی، حسن بن محمد، اعلام الدین فی صفات المؤمنین، موسسه آل البيت عليهم السلام لاحیاء التراث، قم، ۱۳۶۶ ش.
- ۵- سیوطی، جلال الدین عبدالرحمن بن ابوبکر، تاریخ الخلفاء، تحقیق: محمد محیی الدین عبدالحمید، منشورات رضی، قم، ۱۴۱۱ ق.
- ۶- شرف الدین، عبدالحسین، المراجعات، استوار، بی جا، ۱۳۹۰ ش.
- ۷- طبرسی، ابوعلی الفضل بن الحسن، تفسیر مجمع البیان، انتشارات فراهانی، تهران، ۱۳۸۰ ش.
- ۸- فیض الاسلام، علینقی، شرح نهج البلاغه، نشر آثار فیض، تهران، ۱۳۵۱ ق.
- ۹- قرشی، باقر شریف، تحلیلی از زندگانی امام سجاد علیه السلام، کنگره جهانی حضرت رضا علیه السلام، مشهد مقدس، ۱۳۷۲ ش.
- ۱۰- _____، حیاة الامام الحسن علیه السلام، دار البلاغه، بیروت، بی تا.
- ۱۱- _____، موسوعه امام علی بن ابیطالب علیهما السلام، موسسه الكوثر للمعارف الاسلامیه، قم، بی تا.
- ۱۲- قطب الدین الراوندی، سعید بن عبدالله بن الحسین، الدعوات، موسسه تحقیقات و نشر معارف اهل البيت (ع)، اصفهان، بی تا.
- ۱۳- کلینی رازی، ابی جعفر محمد بن یعقوب، اصول کافی، انتشارات اسوه، تهران، ۱۳۸۱ ش.
- ۱۴- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار لدرر اخبار الائمه الاطهار، داراحیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۳ ق.
- ۱۵- محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، دارالحدیث، قم، بی تا.
- ۱۶- مکارم شیرازی و دیگران، ناصر، تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه، قم، ۱۳۷۰ ش.
- ۱۷- نوری طبرسی، میرزا حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، موسسه آل البيت لاحیاء التراث، بیروت، ۱۴۱۴ ق.
- ۱۸- یعقوبی، احمد بن اسحاق، تاریخ یعقوبی، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، تهران، بی تا.